

De theologische blues van Frits de Lange

Frits de Lange, de jongste hoogleraar in Kampen, zoekt de verbinding tussen geloof en cultuur, cultuur met en zonder hoofdletter C. Een gesprek over de steile afhankelijkheid van God, bluesmuziek en het gevoel voor verhoudingen. "Net zoals bluesmuziek hoort theologie dichtbij de mensen te staan."

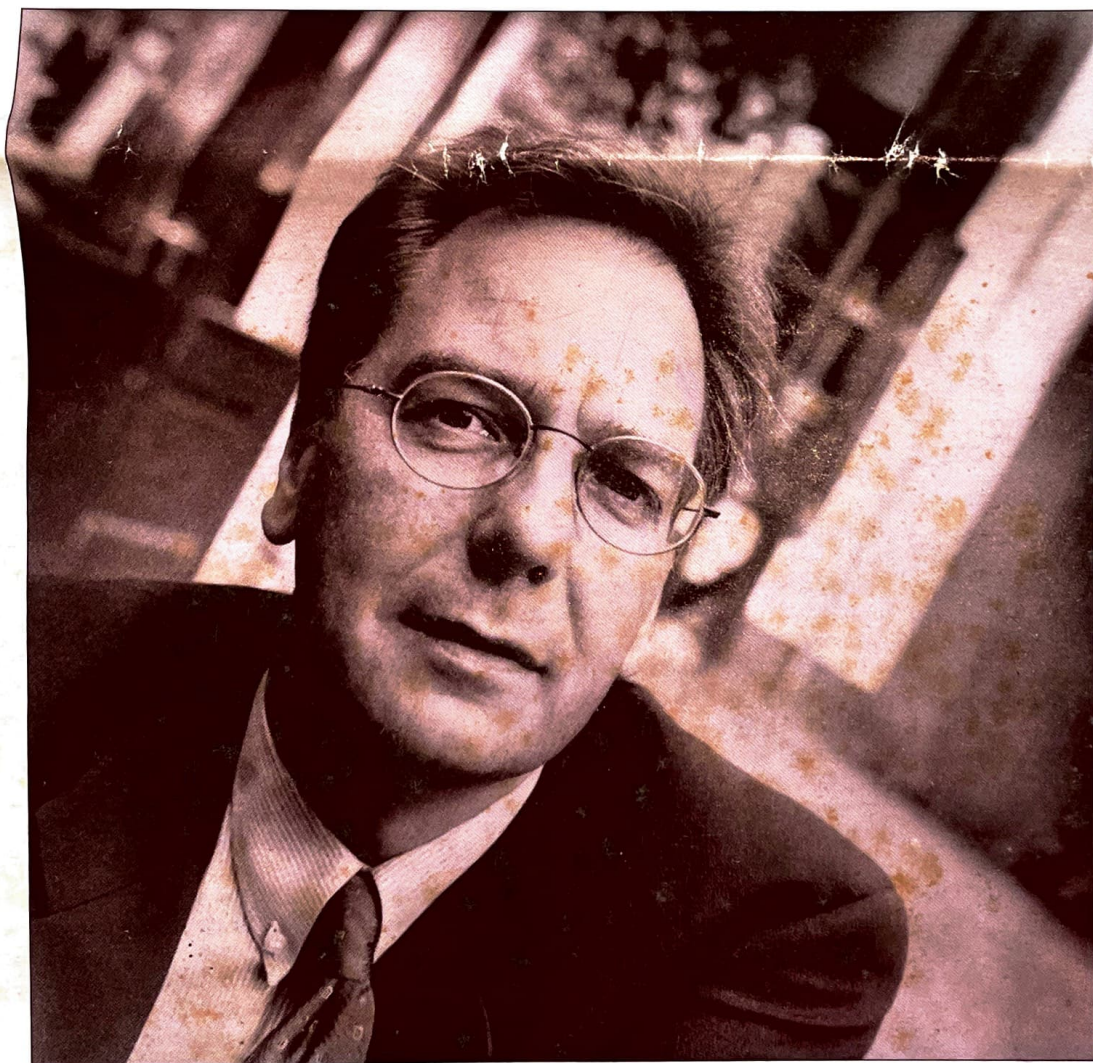
Een rode wenteltrap wijst naar de zolderverdieping van de Theologische Universiteit Kampen aan de Koornmarkt. Daar huizen de hoogleraren, onder de balken, met uitzicht over de binnenplaats. De kamer van Frits de Lange, met zijn 43 jaar de jongste prof in Kampen, is versierd met posters van Franse exposities, als herinnering aan zijn periode in Parijs,

waar hij in de jaren 1985-1990 predikant van de Nederlandse gemeente was. De periode in de Franse hoofdstad, gevolgd door een aantal jaren Groningen, waar hij van 1990 tot 1997 universitair docent ethiek was, onderbreekt 25 jaar Kampen. Een mooi rijtje: eerst student, dan assistent, dan promovendus, later hoogleraar. De Lange groeide op in Vriezenveen en kwam

in 1973 naar de Koornmarkt. "Ik wilde eigenlijk sportleraar worden. Op een gegeven moment las ik een artikel over een dreigend tekort aan predikanten. Bij het artikel was een foto geplaatst van een langharige jongeman, die de Hebreeuwse Bijbel las. Dat beeld fascineerde me, een eigentijdse student die zich verdiepte in de traditie. Toen is er bij mij een wissel omgegaan en heb ik voor theologie gekozen, nieuwsgierig naar de wortels en de verbinding met het heden."

Beschouwt u uzelf als vertegenwoordiger van een nieuwe generatie theologen?

"Ik denk niet zo in generaties. Mijn eigen studie- en generatiegenoten nemen nu de meest verschillende posities in de kerk in: van links tot rechts, van zwaar orthodox tot vrijzinnig. Een nieuwe generatie betekent nog geen 'vernieuwing'. Leeftijd zegt in dit opzicht weinig. Al ben je in dezelfde tijdsperiode opgegroeid. In de jaren zestig en zeventig werd het zelfbewuste gereformeerde bolwerk afgebroken. Ik heb nooit gedeeld in de rotsvaste zekerheden van het gereformeerdendom en ook niet de geloofsdwang ervaren, waarvan veel oudere, gereformeerde theologen in hun jeugd wel last hebben gehad. Ik merk dat in de manier waarop ik praat over de gereformeerde traditie. Ik ben erin geworteld, ik heb er daarom ook respect voor, en ben nieuwsgierig naar wat zij te zeggen zou kunnen hebben in deze tijd. Ik heb geen behoefte me er fel tegen af te zetten, me ervan te 'bevrijden': ik heb me er ook nooit echt een 'gevangene' van gevoeld. Dat betekent niet dat ik er alles ongefilterd van kan meemaken. Sommige onderde-

Frits de Lange: Wie in de theologie niet bij God begint, komt ook niet bij Hem uit.

Foto: Eljee, Arnhem

len van het geloofsgoed van de vaderen blijven mij vreemd. Maar liever plaats ik daar dan eerst stippeltjes en vraagtekens achter, voordat ik er een ferme punt achter zet."

Welke onderdelen van dat geloofsgoed spreken u nog aan?

"Het besef voor God te staan. Wat de voorvaders de steile afhankelijkheid van God noemden. Dat besef op de adem van God te leven, dat ervaar ik ook. Een mens gaat niet op in zijn relatie met anderen, en met zichzelf. Hij heeft ook een relatie met de Allerhoogste. Wat me ook aanspreekt, is de nadruk die in de gereformeerde traditie op de eer van God gelegd is. Het draait in het leven niet alleen om het geluk van de mens, maar om de vraag of God als Schepper in al zijn glorie wordt erkend en geëerd. Dat is een veel breder perspectief dan de gerichtheid op de zaligheid van de enkele ziel. Dat brede, dat zie ik ook in de gereformeerde openheid voor de wereld, die je bij Abraham Kuyper, maar ook bij A.A. van Ruler vindt. Het gaat God niet om de kerk, maar om de cultuur. De kerk is middel, geen doel in zichzelf."

Heeft u er nooit spijt van gehad dat u geen sportleraar bent geworden?

"Nee, nooit, al ben ik altijd wel geïnteresseerd in sport gebleven. Ik doe zelf sinds kort aan wielrennen, de Elfstedentocht op de fiets heb ik dit jaar uitgereden. Maar het op peil houden van de conditie weegt voor mij zwaarder dan het competitie-element." *Ligt er voor u ook vakmatig een uitdaging in het onderwerp sport?*

"Ja, sport is in onze cultuur ontzettend belangrijk. Voor het blad *Voorlopie* heb ik ter gelegenheid van de laatste Olympische Spelen een kleine theologie van de sport geschreven. Sport is een spiegel van onze maatschappij. Alles wat in onze cultuur aanwezig is, idealen, verlangens, frustraties, balt zich samen in de sport. De competitie, het marktprincipe, losers en winners. Aan de andere kant is de sportwereld een geïdealiseerde samenleving. In de topsport houden we het gelijkheidsideaal overeind, ook al blijkt keer op keer het tegendeel. In de sport doen we alsof iedereen voor goud geboren is."

Waarom blijft de verbinding kerk en sport zo moeizaam?

"In de kerk wordt de erfenis van het dualisme, de scheiding tussen geest en lichaam, nog steeds instandgehouden. De kerk is er voor de geest en de wereld voor het lichaam. In deze afzijdigheid zit ook een cultuurkritisch element. Terecht keert men zich in de kerk tegen een lichaamscultus, die draait om aanbidding van het jonge en mooie."

De kerk heeft het niet zo op populaire cultuur?

"De belevingswereld van theologen is nog steeds eerder die van de hogere dan van de

populaire cultuur. Maar waarom zou je als theoloog wel over de Mattheüs-Passion, over Picasso en Chagall schrijven, maar niet over MTV en TMF? Ik deel het algemene onbehagen dat de kerk de aansluiting met de cultuur mist. Van Tieleman is de uitspraak: mensen keren de kerk de rug niet toe, maar de kerk de mensen. Daar zit veel in. Als kerk mogen we trots zijn op onze eigen traditie, en moeten we cultuurkritisch zijn, maar de aansluiting mag niet verloren gaan door alleen de smaak van de burgerlijke elite te laten overheersen. Op die manier zijn ook de Johannes de Heer-liederen uit de kerk verbannen, terwijl veel mensen ze nog steeds graag zingen. Zelf houd ik bijvoorbeeld van klassieke muziek, maar vooral ook van popmuziek. Het is geen kwestie van of... of, eerder van en... en. De kerk zou in haar liturgische expressie ook veelvormiger moeten zijn. Ook populaire cultuur heeft kwaliteit. Dat laatste, kwaliteit, is natuurlijk wel een voorwaarde: voor God haal je natuurlijk het beste wat je in huis hebt uit de kast."

Het academisch venster

Een serie portretten van kerkelijk hoogleraren. Wat geloven ze, waar houden ze zich mee bezig, hoe staan ze in de kerk en wat is hun invloed? Een serie over professoren en de (kerkelijke) wereld buiten de universiteit.

Dit nummer: prof. F. de Lange (1955), hoogleraar ethiek aan de Theologische Universiteit Kampen.

Van welke popmuziek houdt u?

"Ik ben een bluesminnaar. Blues is geen gepolijste muziek, het staat voor emotionaliteit, voor de dagelijkse biografie van mensen. De doorleefdheid van het dagelijks, soms rauwe bestaan wordt erin verwoord. Iemand die zijn liefde kwijt is en haar tevergeefs staat op te wachten op het station. Een man die zijn baan is kwijtgeraakt. Een vrouw die door haar man verwaarloosd wordt. Bluesmuziek gaat over het onvervulbare verlangen naar dagelijks geluk. Het gaat mij vooral om de muziek, al is er ook best soms een theologische les uit te trekken: dat theologie dichtbij het dagelijks leven van mensen moet blijven."

Blues in de kerk?

"Het idee dat je met een bandje jongeren in de kerk trekt, is verloren hoop. Maar we moeten ons wel afvragen, of onze diensten herkenbaar zijn voor die mensen die in de popmuziek hun alledaagse ervaringen zien verwoord. In de kerk zingen we gezangen uit de achttiende eeuw onder begeleiding van een orgel. Dat werkt de vervreemding in de hand. Jongeren hebben er geen antenne voor, ook mijn eigen kinderen niet. Traditie is prima. Alleen, we

moeten ons er niet in terugtrekken. De traditie moet betekenis krijgen door de dialoog met onze tijd. Elke keer opnieuw moeten we de verbinding leggen, de traditie weer toeëigenen. In termen van vandaag."

Dat is een kwestie van taal?

"Niet uitsluitend. Het probleem kan niet gereduceerd worden tot het spreken van de goede woorden. Het is ook een kwestie van op de goede plek zijn, de juiste vragen stellen. Daar waar mensen hun emoties beleven, hun geluk, dankbaarheid, pijn. In het pastoraat en in de kerkdienst zal aan die dagelijkse ervaringen geappelleerd moeten worden. Dat kan door bijvoorbeeld eens roostervrij te lezen. In een verplicht bijbelrooster kan de traditie als een tredmolen worden ervaren, die voorschrijft wat jouw ervaringen op dat moment behoren te zijn."

U zou bijna directeur van Youth for Christ kunnen worden?

"Nee, dat niet. De evangelicalen voelen de populaire cultuur goed aan. Op dat gebied kunnen we veel van hen leren. Maar hun theologische basis, die Jezus-vroomheid, vind ik veel te smal. Daar kan ik me niet in vinden."

Zelf bent u predikant geweest in een bijzondere omgeving: Parijs. U heeft geen ervaring als gemeentepredikant in Nederland. Ervaart u dat als een gemis?

"Parijs was een gewone Nederlandse gemeente in een bijzondere omgeving. Alle facetten van het predikantschap die je in Nederland tegenkomt, heb ik daar ook ontmoet. In die zin verschilt het dominee-zijn daar niet zo van hier. Je preekt, geeft catechese, bent pastor, zoals je overal zou doen. De gemeente daar is net als de meeste Nederlandse gemeenten gemêleerd van samenstelling: boeren, au pairs, studenten, ambassadepersoneel, managers - je komt er alles tegen. En overal worden mensen even hard door het leven ingehaald: geboorte, dood, liefde en eenzaamheid - het overkomt mensen allemaal, of ze nu in Peize, Purmerend of Parijs wonen. Dat maakt dat je verschillen relateert. Maar het maakt natuurlijk wel wat verschil: dominee-zijn in een grote, geseculariseerde Franse wereldstad, of in een behoudende plattelandsgemeente. Mij deed het leven en werken in die stad me des te meer realiseren dat de christelijke kerk in onze cultuur een minderheid aan het worden is, ook al is haar verleden - in een cultuurstad als Parijs - nog duidelijk en alom tastbaar aanwezig."

Voordat u naar Parijs ging, bent u gepromoveerd op Bonhoeffer. Wat spreekt u het meest in zijn theologie aan?

"Zijn onverschrokken moed, de manier waarop hij vóór en in de oorlog wist waarop het aankwam en van geen wijken wist. Een mens uit één stuk, ook in zijn geloof. 'Aristocratisch christendom' noemde mijn

promotor Gerard Rothuizen zijn grote boek over Bonhoeffer. Een geloof van: niet zeuren, gewoon doen wat je moet doen. Daarnaast spreekt me zijn manier van theologie bedrijven aan: levendig, experimenteel, in elke situatie opnieuw een brug proberen te slaan naar waar het hart van het christelijk geloof klopt: Jezus Christus. Dat moest in de Weimarrepubliek anders dan in de kerkstrijd, en in de kerkstrijd weer anders dan in de Tweede Wereldoorlog. Je kunt het christelijk geloof niet eens en voor altijd op systeem brengen, alsof God voor ons altijd dezelfde zou zijn. 'De God 'die bestaat', 'bestaat niet', schreef hij eens."

Bonhoeffer wordt door verschillende groepingen als het ware geannexeerd. Is dat terecht?

"In de jaren zestig is hij geannexeerd door de progressieve secularisatie-theologen, die van hem een soort profet van de niet-religieuze, mondige wereld wilden maken. Ten onrechte, denk ik. Hij blijft een man met vele gezichten. Er zit aan hem ook een bevindelijke, conservatieve kant. Hij ging zeer behoedzaam om met de traditie en was een door en door vroom mens. Het is terecht dat die kant door de orthodoxie tegenwoordig naar voren wordt gehaald. 'Annexeren' kan natuurlijk niet. Men moet Bonhoeffer niet laten buikspreek, of het nu evangelicaal of links-progressief is."

Uw laatste boek is in een bepaald opzicht een waagstuk. Uit onvrede over de constatering dat ethici zich te vaak met te kleine onderwerpen bezighouden, plaatst u de mens in de evolutie van minstens 15 miljard jaar.

'Gevoel voor verhoudingen', heet het boek.

Zijn wij dat gevoel kwijtgeraakt? Of hebben we het eigenlijk nooit gehad?

"In die titel heb ik twee dingen willen uitdrukken. In de eerste plaats: de christelijke ethiek wortelt in een gevoel, een ervaring van afhankelijkheid. Wij weten ons afhankelijk van God. Het besef dat we in een verhouding staan tot God is uit de seculiere ethiek weggeëbd; voor mij als christelijk ethicus is dat wezenlijk. In de tweede plaats: we zijn niet alleen afhankelijk van God, maar ook van andere mensen, van andere levensvormen, van onze lange voorgeschiedenis. Zonder water, lucht en aarde, zonder de dierenwereld zouden we niet kunnen leven. Dat besef, dat zijn we inderdaad kwijtgeraakt in de loop van onze moderne geschiedenis. Het draait allemaal te veel om de mens alleen. De milieucrisis brengt ons nu weer 'gevoel voor verhoudingen' bij. Maar ik vind eigenlijk, dat iemand die aan religie doet dat gevoel sowieso moet hebben. Hij weet toch dat hij niet alleen op de wereld is, hij weet toch wat het is om afhankelijk te zijn?"

U gaat in uw boek het gesprek aan met natuurwetenschappers, maar aan creationisten besteedt u amper aandacht.

"Het gesprek met creationisten moeten anderen maar voeren. Ik vind het creationisme geen serieuze optie. De Bijbel als een soort natuurwetenschappelijk boek, dat is een negentiende eeuws wetenschapsgeloof. Als leek kan ik alleen zeggen, dat het evolutionaire wereldbeeld op dit ogenblik de sterkste papieren lijkt te hebben."

Zelf houdt u een pleidooi voor de procestheologie. Wat verstaat u daar precies onder?

"Procestheologie is een manier van denken over God die God niet als een persoon buiten en tegenover de wereld beschouwt, maar veel meer de nadruk legt op God als een kracht die in de wereld werkzaam is. God is als het ware de creatieve motor achter en in de evolutie. God is in deze theologie geen vaststaand transcendent gegeven, maar eerder een beweging, een energie, een voortgaand proces, een uitnodigende macht. Ik vind dit een uitdagende manier, om de taal van de moderne wetenschap en die van het christelijk geloof met elkaar te verbinden."

Verwacht u er niet te veel van?

"Ik weet niet of die poging helemaal gelukt is. Er is veel uit de bijbelse manier van spreken over God, dat in deze benadering niet zo goed onder woorden kan worden gebracht. God als persoonlijk Tegenover, tot wie je kunt bidden, verdwijnt eigenlijk achter de horizon. Je moet je dus aan die procestheologie niet helemaal uitleveren en er alle heil van verwachten. Maar anderzijds laat zij je wel met nieuwe ogen kijken naar hoe de Bijbel over God als Geest spreekt: als creatieve Liefde, die je uitnodigt mee te doen in zijn werk."

U heeft het over God als adres voor gevoelens van verwondering. God als aanspreekpunt. Is dat hetzelfde als God als het vertrekpunt?

"Ik denk eigenlijk steeds meer dat, wie in de theologie niet met God begint, ook nooit bij hem uitkomt. Voor mij is de religieuze ervaring van God als een werkelijk Tegenover de bron, het beginpunt van alle theologie. Theologie wortelt in het persoonlijke gebed, en in het kyrie en gloria van de gemeente in de liturgie. Daar wordt God gedankt, gesmeekt, daar wordt in hem geloofd en ook aan hem getwijfeld. Wat aan die Godsverhouding allemaal vastzit aan ethiek, aan geloofsbezinning - dat is mijns inziens het terrein van de theologie. Als je niet duidelijk van meet af aan zegt dat het geloof in God tot de kern van ons menszijn behoort, dan lukt het later ook niet meer om hem als aanspreekpunt te zien. Dan blijft God een abstractie."

Jaap Versluis